

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕЈА У/О МУЗИЦИ
Тематски зборник

Зборник радова са научног скупа
ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕЈА У/О МУЗИЦИ
одржаног 25–26. маја 2019. године.

Организатори скупа су Матица српска и Музиколошко друштво Србије

Издавачи

Музиколошко друштво Србије, Београд
Матица српска, Нови Сад

За издаваче

Мр Ана Котевска
Др Драган Станић

Уредници

Др Мирјана Веселиновић Хофман
Др Срђан Атанасовски
Др Немања Совтић

Рецензенти

Др Катарина Томашевић
Др Леон Стефанија
Др Ира Проданов

Стручни сарадник

Марта Тишма

ISBN 978-86-7946-306-7

Издавање зборника подржало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕЈА У/О МУЗИЦИ

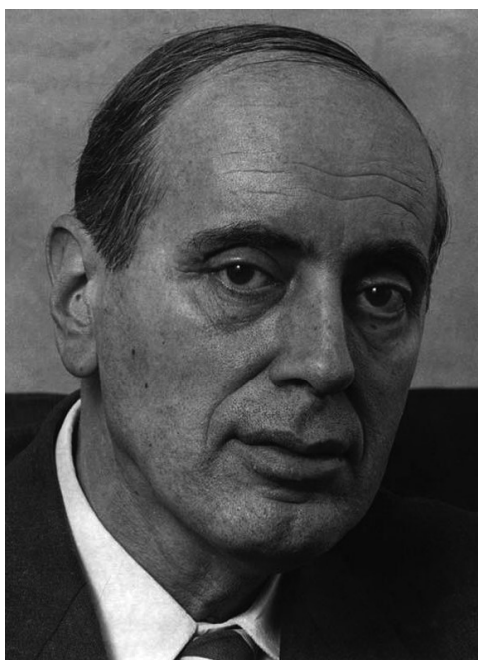
Тематски зборник

Музиколошко
М Д С
друштво Србије

МУЗИКОЛОШКО
ДРУШТВО
СРБИЈЕ

МАТИЦА СРПСКА

Властимир Перичић

*Професору Властимиру Перичићу (1927–2000),
који је њедајошки живео и остваривао
југословенску идеју у/о музици*

Садржај

Предговор	7
ДИСКУРСИ О ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ МУЗИЦИ – МУЗИКОЛОГИЈА/МУЗИКОГРАФИЈА	
Мелита Милин	
Идеја и пракса југословенства у периоду 1945–1960, према написима у музичкој периодици	13
Ана Котевска	
Флукутирајуће путање југословенског музичког модернизма: Југословенски павиљон и национални дани на Светској изложби (<i>Ехро 58</i>) у Бриселу	32
Marija Masnikosa	
Концепција предмета Istorija jugoslovenske muzike na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu	51
Милош Маринковић	
Научно-музиколошки аспекти Југославенске музичке трибине / Трибине музичког стваралаштва Југославије (1964–1979)	61
Ivana Nožica	
Jugoslovenska koncepcija časopisa <i>Zvuk</i>	80
МУЗИЧКО ЈУГОСЛОВЕНСТВО: ИДЕЈЕ/КОНЦЕПТИ	
Ivana Vesić	
Proces jugoslovenske integracije u muzici u Kraljevini SHS/ Jugoslaviji (1918–1941)	93
Verica Grmuša	
The Yugoslav Idea in Art Song in the Early 20 th Century South Slav Territories	110
Немања Совтић	
Космополитска стилска оријентација – стваралачка изузетност Рудолфа Бручија и(ли) југословенска уметничко-теоријска дискурзивна пракса	127

ЈУГОСЛОВЕНСКА МУЗИЧКА СЦЕНА: АКТЕРИ И ИНСТИТУЦИЈЕ

Ивана Медић

Испољавање идеје југословенства у стваралаштву Вука Куленовића 141

Miloš Bralović

Josip Slavenski: beleške, skice, crteži 154

Надежда МосусоваПрилог историји извођаштва на музичким сценама
бивших Југославија 168**Предраг Ђоковић**Покрет за рану музику у оквиру културне политике
социјалистичке Југославије 177**Вања Спасић**Домаћи репертоар Опере Народног позоришта у
Београду (1970–1990) 196ЈУГОСЛОВЕНСКА МУЗИЧКА СЦЕНА: ЕЛЕКТРОАКУСТИЧКА И
ПОПУЛАРНА МУЗИКА**Милан Милојковић**Електроакустичка музика у СФРЈ у периоду распада земље: случај
Асоцијације уметника електронских медија 215**Марко Алексић**Југословенски представници на „Песми Евровизије” у периоду 1981–1990:
коначно формирано „југословенство” у поп музици? 228**Војана Radovanović**„Heavy metal na jugoslovenski način” – nastanak i razvoj metal scene
u Jugoslaviji 246**Аутори** 259

BOJANA RADOVANOVIĆ
Muzikološki institut SANU, Beograd

„HEAVY METAL NA JUGOSLOVENSKI NAČIN” – NASTANAK I RAZVOJ METAL SCENE U JUGOSLAVIJI*

SAŽETAK: Predmet ovog rada biće nastanak i razvoj jugoslovenske metal scene. Tokom 70-ih i 80-ih godina 20. veka, u republikama SFR Jugoslavije počinju da se javljaju bendovi čija se muzika načelno može smestiti u okvire *heavy* metala. Osim toga, decenija koja je vodila ka raspadu „velike” Jugoslavije posvedočila je nastanku bendova koji su bili predstavnici ‘ekstremnijih’ podžanrova (*thrash, speed, death* metal). Imajući u vidu današnju perspektivu na istoriju metal muzike i usloznavanje njenih podžanrovskih podela, kao i specifičan modus recepcije ove muzičke struje u socijalističkom kontekstu, mapiraću značajne izvođače i uočiti (pod)žanrovska pomeranja koja su vodila stvaranju metal scene u SFR Jugoslaviji. Takođe, praćenje razvoja scene, kao i njenih zvučnih i logističkih specifičnosti, približiće nas odgovoru na pitanje koje, uostalom, prati i druge vidove muzike ‘uvezene u Jugoslaviju’ – pitanje da li se i na koji način lokalno/jugoslovensko očituje u jugoslovenskoj metal muzici osme i devete decenije 20. veka.

KLJUČNE REČI: Jugoslavija, jugoslovenska popularna muzika, muzičke scene, metal muzika, jugoslovenska metal muzika.

Na samom početku, pozvaću se na zapažanje istoričarke Radine Vučetić koje govori o nezavidnoj poziciji istoričara koji se bavi savremenom istorijom. S jedne strane, naučno bavljenje događajima u određenom vremenskom periodu bez obzira na to koliko nam je on blizak zahteva stav neopterećen sećanjima, jer ona su, između ostalog, stvar ličnog ukusa i „uz to, u svedočenjima ljudi o prošlosti, kvalitet činjenica uglavnom određuje kvalitet njihovog subjektivnog doživljaja, a ne njihova objektivna vrednost”. Pritom, autorka citira Edvarda Kara koji kaže: „Problem sa savremenom istorijom [je] u tome što se ljudi još sećaju vremena kad su sve opcije bile moguće, pa im je teško da se pomire sa stavom istoričara za kojeg one više ne postoje jer su se pretvorile u *fait accompli* (fe akompli)”, tj. u gotovu stvar, svršen čin (u kom njihovo sećanje ne mora puno da znači) (VUČETIĆ 2019: 22). Svesti nečije sećanje o događajima koji su toj osobi ne samo obeležili deo života već su i oblikovali deo njenog identiteta do „svršenog čina” posebno je osetljivo u sferi „supkulturnog kapitala” na sceni metal muzike.¹ Kako se ističe, za sticanje supkulturnog kapitala potrebno

* Tekst je rezultat rada na projektu Muzikološkog instituta SANU *Identiteti srpske muzike od lokalnih do globalnih okvira: tradicije, promene, izazovi* (OI 177004), koji finansira Ministarstvo za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

¹ Terminom scena označavam kontekst u kome muzičari, producenti / izdavačke kuće, publika

je veoma detaljno poznavanje same muzike, a zatim i istančano znanje o sastavima, njihovom stilu, albumima, muzičarima i važnim događajima koji su obeležili kako pojedinačne karijere, tako i (pod)žanrovska strujanja (SMIALEK 2015: 35). Stoga su „žrtvovanje, posvećenost i naporan rad” neophodni uslovi za pripadanje ovoj sceni, a ove prakse, koje ne dozvoljavaju jednostavan pristup ljudima koji su *izvan* ovog kruga (*gatekeeping practices*), ukazuju na to kako se metal zajednica ograđuje u odnosu na obožavaoce ostalih muzičkih žanrova (SMIALEK 2015: 36).

Budući da istorija *heavy metal* muzike – i metal muzike uopšte – u Jugoslaviji otpočinje s ulaskom u osamdesete godine 20. veka, koje su i dalje u živom sećanju mnogih ljudi oko mene (pa tako i u tzv. metal zajednici), može se reći da se istoričar metal muzike susreće sa slojevitom problematikom. Studije metal muzike relativno su mlado polje,² a njegovom bujanju u poslednjoj deceniji svakako su put raskrčili značajni doprinosi u ranijim decenijama iz pera, pre svih, sociologa i muzikologa.³ Što se istorije domaće/jugoslovenske metal muzike tiče, o njoj, osim u nekoliko tekstova slovenačkih stručnjaka posvećenih razvoju scene u Sloveniji (vid. PREZELJ 1999; MURŠIČ 2011), uglavnom nije bilo reči u akademskim krugovima i studijama popularne muzike. Stoga su mi osnovni izvor informacija za jednu ovakvu studiju bili, pre svega, oskudni primarni izvori u vidu izdatih albuma, fotografija, retkih koncertnih plakata i ulaznica, tek poneka kritika u muzičkim časopisima. Drugi koncentrični krug sadrži sekundarne izvore informacija o bivšoj zemlji, popular-

i ostali akteri muzičke industrije dele zajedničke ukuse, koji ih istovremeno razlikuju od drugih. Više u: RADOVANOVIĆ 2018.

² Može se reći da su studije metal muzike zvanično ustanovljene u sukcesiji nekoliko važnih događaja, među kojima su: (1) osnivanje Međunarodnog društva za proučavanje metal muzike (International Society for Metal Music Studies – ISMMS) 2013. godine, (2) priređivanje prvih međunarodnih interdisciplinarnih konferencija posvećenih metal muzici (prva globalna konferencija održana je u Salzburgu 2008. godine pod nazivom *Heavy Fundamentalisms: Music, Metal & Politics*; 2013. godine u Ohaju prva konferencija (*Heavy Metal and Popular Music*) u organizaciji ISMMS-a) i (3) osnivanje specijalizovanog naučnog časopisa *Metal Music Studies* (Intellect Press, 2015).

³ Poslednju deceniju 20. veka obeležila je snažna potreba za „odbranom metala” od statusa „kulturalnog problema” u akademskim krugovima (SMIALEK 2015: 10). Kao najuticajnije, izdvajaju se knjige sociološkinje Dine Vajnstin (Deena Weinstein) *Heavy Metal. The Music and Its Culture* (1991) i muzikologa Roberta Volsera (Robert Walser) *Running with the Devil. Power, Gender, and Madness in Heavy Metal Music* (2013). Tokom naredne decenije nova generacija istraživača iz različitih disciplina (ujedno, i pobornika metal muzike) nastojala je da doprinese usložnjavanju i obogaćivanju literature o ovom žanru. Među njima treba istaći knjige Natali Persel (Natalie Purcell) *Death Metal Music: The Passion and Politics of a Subculture* (Jefferson, NC: McFarland and Company, 2003), Glena Pilsburija (Glenn T. Pillsbury) *Damage Incorporated: Metallica and the Production of Musical Identity* (New York: Routledge, 2006), Kita Kana Herisa (Keith Kahn-Harris) *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge* (New York: Berg: 2007), zbornik *Heavy Metal Music in Britain* (ur. Gerd Bajer (Gerd Bayer), Farnham: Ashgate Publishing, 2009), itd.

noj kulturi i muzici u Jugoslaviji – poput pomenute studije Radine Vučetić, knjige Ivana Ivačkovića *Kako smo propevali – Jugoslavija i njena muzika* (2013) ili *Ex-Yu Rock enciklopedije* Petra Janjatovića. Tek, najviše podataka mogla sam da dobijem sa *čuveng* YuMetal foruma – kutka na internet mreži koji je od početka dvehiljaditih okupljao veliki broj metal muzičara, obožavaoca, *stručnjaka* i komentatora.⁴ Dokumentovane diskusije i beleženje raznoraznih događaja koji su obeležili svetsku i domaću scenu veoma su informativni i iscrpni i, kao takvi, korisni za prva saznanja o određenim događajima i pojedinostima. Na ovom forumu muzičari su oglašavali koncerte i izdanja sopstvenih bendova; pratio se rad magazina, fanzina i vebzina (*webzine*); komentarisale su se izmene u bendovskim sastavima, raspravljalo se o kvalitetu i *iskrenosti*, pravile su se razne top-liste i razmenjivale fotografije, skenirani dokumenti i vredna arhivska građa, koja, nažalost, nije dostupna na serveru na kom se forum danas nalazi. YuMetal forum bi, po sebi, sigurno mogao da bude predmet jednog interesantnog istraživanja, a u kontekstu ovog rada, on je nesumnjivo „mač sa dve oštrice”. S jedne strane, on omogućava ogroman broj korisnih informacija na jednom mestu (kao što ih, uostalom, danas generiše bilo koja društvena mreža), a s druge, budući da su te informacije „iz prve ruke”, tj. da one predstavljaju sećanja, moraju se uzimati s rezervom.

Tema *Istorija domaće metal scene*⁵ tako otkriva pregršt zanimljivih uvida i sećanja, od kojih se svako trudi da bude ono objektivno. Učesnici u ovom razgovoru, koji se vodi već nekoliko godina sa izvesnim pauzama, postigli su prećutni dogovor o nekoliko ključnih albuma i bendova koji su metal prosvirali „na jugoslovenski način”. No, pojavi *heavy* metala je prethodila već poznata istorija rokenrola, koja je, između ostalog, bila jedan od važnih pokazatelja državne i kulturne politike u SFR Jugoslaviji. Državni vrh i Josip Broz Tito su – verovatno i ne očekujući ekspanziju rokenrola – 50-ih i 60-ih godina otvorili vrata zapadnjačkim uticajima. To se ispostavilo kao dobar potez, jer je rokenrol na taj način mogao da postane jedan od kontrolisanih kanala državne politike, a kako ističe Ivačković, rokeri su znali da se na prilikama propisno zahvale, te tako „jugoslovenska rok muzika nije ni u jednom trenutku dovela u pitanje Josipa Broza Tita” (IVAČKOVIĆ 2013: 157). Politički moćnici, dakle, nisu intervenisali niti onemogućavali karijere rokerima – „urlatorima” i „električarima”, kako ih je štampa nazivala, a oni su zauzvrat *iskreno* i svesrdno igrali ulogu u propagiranju i veličanju jugoslovenstva. Pop i rok muzičari, među kojima su bili *Korni grupa*, *Indeksi*, Đorđe Balašević, Zdravko Čolić i, kasnije, *Bijelo dugme*, pisali su pesme posvećene Titu, Jugoslaviji i jugoslovenstvu.⁶

⁴ Forum se može naći na adresi <https://www.yumetal.net/forum/>.

⁵ Vid.: <https://www.yumetal.net/forum/topic/5998-istorija-doma%C4%87e-metal-scene/>

⁶ Ivačković piše o svojevrsnom „Prećutnom paktu u međusobnom nenapadanju”, koji se ticao odnosa između državnog vrha i omladinaca koji su slušali i svirali rokenrol još krajem 1950-ih godina. Sve dok je „kramp ostajao u ruci” iako se ples promenio, rokenrol grupe su imale

U pogledu naj snažnijih uticaja na jugoslovensku rokenrol i popularnu muziku uopšte, Radina Vučetić ističe da je na snazi bila vesternizacija u najširem smislu (a ne samo amerikanizacija) koja se ogledala u oblastima politike, ekonomije i svakodnevnog života (VUČEĆIĆ 2019: 187–188). Iza ove konstatacije stoji činjenica da su muzički uticaji iz oblasti džez i rokenrola dolazili iz više zapadnih centara. Najveći uticaj na formiranje i razvijanje rokenrol žanra/pokreta imali su, kao uostalom i širom sveta, američki i britanski sastavi.

Upućene u svetske muzičke tokove, nove generacije su tokom 70-ih godina počele da sviraju „tvrđi”, odnosno, hard rok. Krajem ove decenije u Velikoj Britaniji se javlja novi muzički talas, koji se danas prepoznaje i obeležava kao „New Wave of British Heavy Metal” (novi talas britanskog *heavy* metala). Do današnjih dana u određenoj meri opstaje mit da su NWOBHM i *Black Sabbath*, kao jedan od pionira ovog talasa, uticali na sve potonje žanrove metal muzike. Međutim, neprekinuta jednolinijska storija o poreklu metala koja vodi u Birmingem nije tako jednostavna (vid. SMIALEK 2015: 17), kao što nije moguće ni kristalno jasno razlikovanje i razdvajanje srodnih „gitarских” žanrova koji nastaju u tom periodu. Granice između hard roka i *heavy* metala bile su propustljive i nestalne, o čemu svedoče i ostvarenja muzičara u jugoslovenskim okvirima.⁷ Na ovom mestu treba napomenuti da se termin *heavy* metal danas uglavnom koristi kao muzički, tematski i vremenski specifična odrednica, a ne kao krovni naziv za ceo žanr. Ovakva promena govori u prilog fenomenu menjanja značenja žanrovskih odrednica ne samo na osnovu muzičko-stilskih parametara već i zbog načina na koji se verbalni diskurs menja i razvija tokom godina u određenim muzičkim zajednicama (SMIALEK 2015: 31). Procvat *heavy* metala dešava se na prelasku 70-ih u osamdesete godine i tokom 80-ih, ali se, zahvaljujući procesu fragmentacije žanra i pojave brojnih drugih podžanrova, danas posmatra kao najstarija ali ipak „jedna od mnogih” podžanrovskih odrednica u metal muzici.

Imajući to u vidu, kada govorim o *heavy* metalu u Jugoslaviji, shvataću ga upravo na taj način – kao prvi talas u istoriji metal muzike uopšte. Sredinom 80-ih godina u glavnim gradovima jugoslovenskih republika pojavljuju se sastavi koji su ispratili žanrovsko grananje metal muzike, svirajući *speed*, *thrash*, *death*, pa čak i tadašnji *black* metal. Devedesetih godina nastavlja se ekspanzija i (pod)žanrovsko

prećutno odobravanje najviših političkih slojeva, a „napade na rokenrol” Partija je „prepustila nižerazrednim jurišnicima”, najčešće novinarima i komentatorima. Poznata rok grupa *Eclipse* 1966. godine čak je nastupila pred predsednikom SFRJ, a nakon toga su njeni članovi imali zadatak (i privilegiju?) da svoju publiku usmere i obrazuju u pogledu poželjnog omladinskog ponašanja (IVAČKOVIĆ 2013: 156–159).

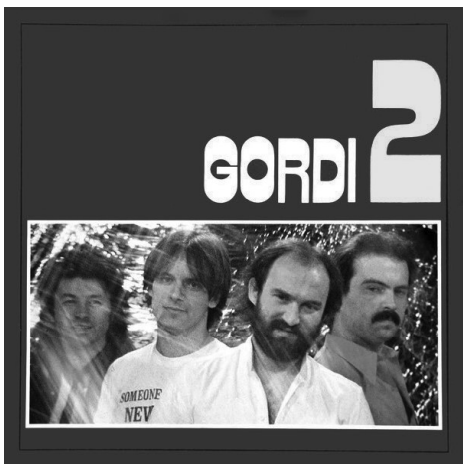
⁷ Osvrćući se na začetke metal scene u Sloveniji, Muršič piše kako su i prvi važni slovenački metal bendovi bili inspirisani hard rok i *heavy* metal muzikom nastalom tokom 1970-ih godina. To su, početkom 80-ih, bili sastavi *Pomaranča*, *Sneguljčica*, *Cvetje zla* i *Lene kosti* (MURŠIČ 2011: 301).

usložnjavanje metala u svim republikama, da bi do danas, svaka od njih imala svoju scenu – sa svojim poteškoćama i izazovima, ali u značajnoj meri umreženu i okrenutu jednu drugima.

„Jugoslavijo, volimo te svi”: O čemu su pevali metalci dok su još bili rokeri?

Stvarajući u *liminalnom* zvučnom prostoru između rokenrola i metala, bendovi koji u Jugoslaviji nastaju krajem 70-ih doživeli su početkom 80-ih svojevrstan preobražaj u izrazu. Ako se, npr., u obzir uzmu sastavi *Divlje jagode* (Bihać/Sarajevo, 1977–) ili *Gordi* (Beograd, 1977–1984), čiji su polazni žanrovi bili rokenrol ili progresivni rok, uočiće se da su njihove pesme u prvim godinama rada uglavnom bile posvećene ljubavi, a povremeno i nekim drugim „poželjnim” temama.

Kao što je poznato, *Divlje jagode* su popularnost stekle već prvim singlovima i ljubavnim baladama, u kojima je evidentan bio uticaj hard rok bendova kao što su *Deep Purple*, *Black Sabbath* i *Led Zeppelin* (poseban omaž ovom bendu napravljen je u uvodu pesme „Želim da te imam”, koja otpočinje na isti način kao jedna od najpoznatijih pesama grupe *Zeppelin*, „Immigrant Song”).⁸

Slika 1.
Omot albuma *Gordi 2*

Beogradski *Gordi* izdali su tri albuma (*Čovek*, ZKP RTLJ, 1978; *Gordi 2*, PGP RTB, 1979; *Gordi 3*, PGP RTB, 1979) sa predznakom progresivnog, pa i hard roka, a teme koje su ih na ovim ostvarenjima zaokupljale ticale su se prirode čoveka, saznanja, društva i, neizostavno, ljubavi. Prvi album, *Čovek*, kako mu i ime nagoveštava, naročito je zanimljiv zbog introspektivnog pogleda u sopstveno postojanje; pesme „Budi gord i jak”, „Imam snage”, „Borba”, vode ka konačnoj kulminaciji ovog albuma, *power*⁹ baladi „Jugoslavijo”. Mislilačke i patriotske stihove sa prvog albuma zamenili su na drugom šaljivi tekstovi pesama „Ovog leta idem na more”, „Sportska pesma” ili „Baci tu cigaru”.

⁸ Ksavijer Rasel (Xavier Russell), novinar prvog velikog *heavy metal* časopisa *Kerrang!* nakon koncerta u Zagrebu 1986. je napisao da su *Divlje jagode* „muzički još uvek u sedamdesetim godinama”, te da se u njihovoj muzici najviše primeti uticaj grupa *Y&T*, *Black Sabbath*, *Saxon* i, ponegde, *Judas Priest* (JANJATOVIĆ 2016: 74–75).

⁹ Termin *power ballad* koristi se za označavanje rok balada, uglavnom ljubavne tematike, koje se odlikuju emotivnom, izražajnom i „moćnom” vokalnom izvedbom.

Sastavi koji u isto vreme, krajem 1970-ih, započinju svoj rad, *Vatreni poljubac* (1977–) i *Riblja čorba* (1978–), takođe su stvarali na klackalici između hard roka i *heavy* metala, ali sa prelaskom u novu deceniju nisu značajno menjali svoj stil.

„Put do pakla”: Prelomne godine

Početak 80-ih godina doneo je značajne novine ne samo u pogledu političkih i ekonomskih turbulencija već i na planu jugoslovenskog „tvrđog” zvuka. Nestanak važnih ličnosti sa političke scene, poput Tita i Kardelja, obeležio je početak poslednje decenije SRF Jugoslavije, u kojoj se, između ostalog, desio zamah različitih muzičkih žanrova proisteklih iz rokenrola. Iz nekoliko razloga, obeležiću 1981. godinu krucijalnom za svojevrсно „ustanovljenje” *heavy* metala u Jugoslaviji, premda su muzički i vizuelni uticaji novog muzičkog žanra bili u tragovima приметni i u nekim ranijim, pojedinačnim ostvarenjima rok, odnosno, hard rok muzičara.

Ipak, 1981. je bila godina kada se pojavljuju prvi značajniji tekstovi o *heavy* metal muzici u Jugoslaviji i kada nastaju prvi domaći *heavy* metal albumi. Konačno, to je godina u kojoj je britanski sastav *Iron Maiden* prvi put gostovao na beogradskom Hipodromu i to, kako su tadašnji mediji tada voleli da naglase ostavljajući u amanet mit koji među „poznavacima” opstaje i danas, kao „predgrupa” *Bijelom dugmetu*.

Počecu od jednog interesantnog i simptomatičnog teksta, koji je u vreme kada je objavljen – kako se kasnije ispostavilo – već bio prevaziđen. U pitanju je tekst „Ko, kako i zašto svira *heavy* metal u Jugoslaviji?” tada mladog hrvatskog novinara (a danas poznatog političkog komentatora) Davora Butkovića, objavljen u čuvenom muzičkom časopisu *Džuboks*.¹⁰ Postavlja se pitanje koliko je jedna „tinejdžerska” kolumna mogla zaista da utiče na formiranje mišljenja omladine širom zemlje, a da bi na njega moglo da se odgovori, potrebno je podsetiti se značaja *Džuboksa*. Naime, rokenrol kritika koja početkom devete decenije piše o žanru koji je tek „promolio svoj lik” na ovim prostorima imala je dug staž i vernu publiku – *Džuboks* je izlazio u dva navrata (1966–1969. i 1974–1986. godine) i svojom koncepcijom, temama i načinom pisanja održavao je snažnu vezu sa zapadnim centrima, tj. sa „maticom” rokenrol muzike. Pored evidentne zapadne orijentacije, novinari ovog muzičkog časopisa negovali su i specifičan način i „ton pisanja” koji se ogleda u „elitizmu prisutnom u jeziku, često formuliranom kroz ‘obavezno odbijanje komercijalizacije kroz otvoreno gađenje’ i negativan stav prema svemu narodnom, tradicionalnom i ‘normiranom’” (MIKIĆ 2011: 193; SABO 2015: 464).

U tom svetlu, Butković svoj tekst otpočinje konstatacijom da „kod nas nema mnogo HM grupa što potvrđuje teoriju o pasivnosti metalske publike”. Odgovarajući na pitanja postavljena u naslovu svog teksta, autor pravi presek trenutnog stanja i daje svoj – prilično oštar, ali, kako će se ispostaviti, neosnovan – sud o „mračnoj

¹⁰ Više o *Džuboksu* u: VUČETIĆ 2006; SABO 2015.

budućnosti” *heavy* metala u nas. Kao predstavnici *heavy* metal pravca u tom trenutku su se izdvojili *Vatreni poljubac*, *Atomsko sklonište*, *Generacija 5*, *Riblja čorba* i rani *Smak*. Svrstavanje *Smaka* u ovu grupu bendova jednako je, iz današnje perspektive, diskutabilno kao i u vezi sa, manje-više, svim pobrojanim sastavima. Međutim, njihov uticaj na razvoj *heavy* metal scene nesumnjivo je bio od velikog značaja.

Svi ovi bendovi svirali su „*heavy* metal na jugoslovenski način”, što je bio komentar prevashodno upućen sarajevskom *Vatrenom poljupcu* zbog jednostavnosti muzičkog izraza i eventualno zbog povremeno prisutnih primesa lokalnog melodijskog korpusa. Na osnovu ovih konstatacija, može se приметити да u novinarskom žargonu ovog lista istrajava evidentna podela na urbano i ruralno („nerazvijeno”), koja je analogna sa podelom na poželjno i nepoželjno; biti roker (pa, kako se čini prema Butkovićevom stavu, i metalac) značilo je biti „sofisticiran”, „kosmopolita”, pa čak i „kulturan” (prema SABO 2015: 461). Butković ovde predviđa neuspeh *Atomskog skloništa* i *Generacije 5* u *heavy* metal vodama, a veliča *Riblju čorbu* koja „također nije HM u punom smislu te riječi, ali je, svejedno, najbolji jugoslovenski sastav koji se bavi tom muzikom” (BUTKOVIĆ 1981).

Butković takođe daje nekoliko razloga za „sviranje metala na jugoslovenski način”: (1) pre svega, tu je verna publika koja je spremna da troši novac na ploče i koncerte pa je tako „normalno [...] da muzičari nemaju ni naročite želje, ni potrebe za ozbiljnijim kreativnim napretkom. Uz to”, dodaje on, „metalci obično lakše snime ploču, lakše dođu na TV i radio od ostalih rockera (pogotovo novovalnih), što je i normalno jer su raznim dobrohotnim moralistima prihvatljiviji od ‘vulgarnosti’ new wavea”; (2) takođe, pogotovo je bio aktuelan „mit o rock staru na sceni”. Kao poslednja dva razloga, Butković navodi uživanje u zvuku i muzici koja „ostavlja dovoljno mesta za instrumentalna izživljavanja (što može biti efektno ali je najčešće narcisoidno dosađivanje” (BUTKOVIĆ 1981).

Butković svoj tekst zaključuje na sledeći način:

Iz svega ovog je jasno da će se *heavy* metal, zbog same svoje prirode, svirati i dalje bez većih kreativnih dometa. Kao i u svijetu, uostalom. Tamo je od svih takvih grupa moguće izabrati svega šest-sedam dobrih, dok je kod nas to samo jedna (BUTKOVIĆ 1981).

Pretenciozni ton Butkovićevog teksta i samouverenost u predviđanju budućiosti novog „teškog” muzičkog pravca na jugoslovenskim prostorima doprinose uspostavljanju veze njegovog diskursa sa onim koji se negovao u „autoritetnim” muzičkim časopisima toga vremena (prema SABO 2015: 463). O kreativnim dometima *heavy* metala i ostalih podžanrova metala i njihovom bujanju koje je usledilo nakon ovog teksta ovde neće biti reči – posle gotovo četrdeset godina posve je jasno da se Butkovićeva pretkazanja nisu obistinila. Možemo, takođe, konstatovati i da *Riblja čorba* nije ostala na tronu na koji ju je ovaj mladi novinar postavio.

Dakle, iako su bendovi poput *Vatrenom poljupca* ili *Riblje čorbe* u svojoj muzici krajem 70-ih uveli određene muzičke elemente *heavy* metala, ovi njihovi radovi,

iz današnje perspektive, obično nisu determinisani kao *heavy metal* dostignuća. Nastavljajući sa postepenim udaljavanjem od hard roka, *Vatreni poljubac* predvođen Milićem Vukašinovićem 1980. godine objavljuje album *To je ono pravo*, koji se, zajedno sa albumima *Pakleni trio* benda *Gordi*, *Stakleni hotel* benda *Divlje jagode* i *Peklenska pomaranča* ljubljanskog sastava *Pomaranča* iz 1981, smatra ostvarenjima kojima se zapravo *heavy metal* konačno ustoličio na ovim prostorima.

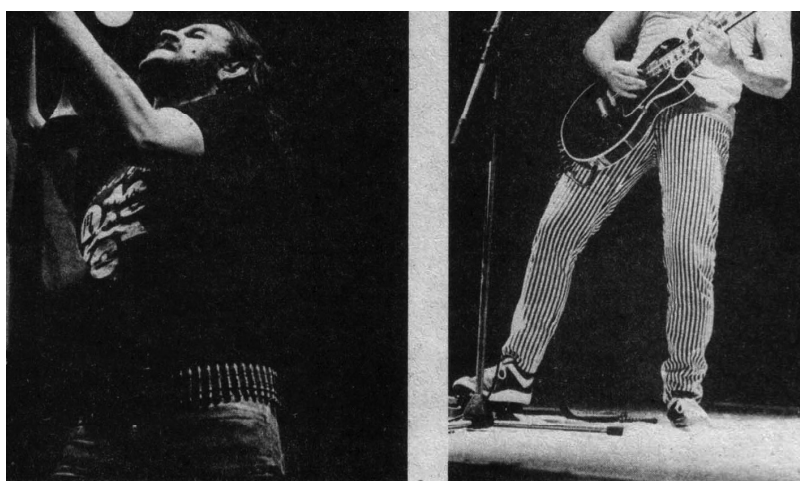

Slika 2.
Sastav *Gordi* (1981)

Slika 3.
Omot albuma *Peklenska pomaranča* (1981) ljubljanskog sastava *Pomaranča*

Osim nekolicine izdanja, istu godinu je u septembru obeležio i dvodnevni festival na beogradskom Hipodromu sa podnaslovom „Svi marš na ples”. U program drugog dana bio je uvršten i bend koji je tek dve godine pre toga izdao prvi album, a danas je gotovo sinoniman sa odrednicom *heavy metal*, *Iron Maiden*.¹¹ Ovaj događaj bio je važan kako za publiku koja je na festival pristigla iz svih krajeva bivše zemlje, tako i za pozicioniranje domaćih bendova poput *Divljih jagoda* (koji su nastupili prvog dana) u odnosu na jedan od najvažnijih sastava u istoriji metal muzike. U naletu rastuće popularnosti novog muzičkog pravca, naredne godine je u Zagrebu organizovan veliki *Heavy Metal Open Air*, festival na kom su nastupile grupe kao što su *Motörhead* i *Uriah Heep*.

OVOGODIŠNJI SAJAM METALACA, HIPIKA I OSTALIH MANIJAKA

te i nedelje ovog
držan je u Zagrebu
vy metal festival. Kao
Džuboks je i ovom
poslao malu
i kako biste se
poznali sa svim
ma tokom ta dva
KRSANDAR ŽIKIĆ,
AĆIMOVIĆ i
NISLAV RAŠIĆ (zvani

U petak uveče, 3. septembra, na
železničkoj stanici oko 23 časa, bilo je jasno
da će veliki broj mladih Beograđana, kao i
iz drugih meta ovog dela zemlje provesti
vikend u Zagrebu. Tada smo i definitivno
odagnali sve slutnje da će ovaj festival
doživeti krah, što se tiče posete, jer je za to
bilo dosta razloga, o čemu ćemo kasnije
govoriti. Međutim ukrcavanjem velikog
broja osoba, koje su izgledale po svim
propisima hippie i heavy metal izgleda,
jasno su govorili da je interesovanje
premašilo sva naša očekivanja. Ista slika se
ponavljala i na usputnim stanicama. Iako se

kolodvora. U parku prek
tačnije na ulazu u podze
nezvanično je radio privr
su se okupljali pristigli h
metalci iz cele zemlje. Sl
tokom prepodneva videti
ulicama, koje su za ta dv
darovane velikom količin
energije.

Samo stotinak metara o
mesta, luksuzni hotel »Es
takođe bio steciste neobi
Naravno, izgledali su čud
osoblja hotela. Svi muzičari

Slika 4.

Izveštaj sa zagrebačkog *Heavy Metal Open Air* festivala u Džuboksu

¹¹ *Mejdeni* su nastupili u 18 h, tik pred *Bijelo dugme*, za koje je Bregović zahtevao bolji termin.

Moguće je, u odnosu na inostrane uticaje prema kojima se domaća metal scena oblikovala, ipak uočiti neke karakteristike jugoslovenskog *heavy* metala u prvoj polovini 80-ih. Na pomenutoj klackalici hard roka i *heavy* metala, neki od sastava nastavili su da sviraju *heavy* metal (poput *Divljih jagoda* ili *Pomaranče*, npr.), dok su se drugi vratili svojim hard rok korenima, unoseći muzičke elemente tzv. pastirskog roka (poput *Vatrenog poljupca*). Pored toga, imajući u vidu da se u „svetskom” (klasičnom) *heavy* metalu u to vreme razvija afinitet prema političkim, fantastičnim i mističnim temama, kao jedna od izričitih karakteristika domaćeg hard roka / *heavy* metala izdvaja se privrženost tematici koja je bila bliža filozofiji rokenrola; svirajući *heavy* metal, jugoslovenski muzičari su ipak i dalje uglavnom pevali o ženama, rokenrolu i „slobodi”.¹²

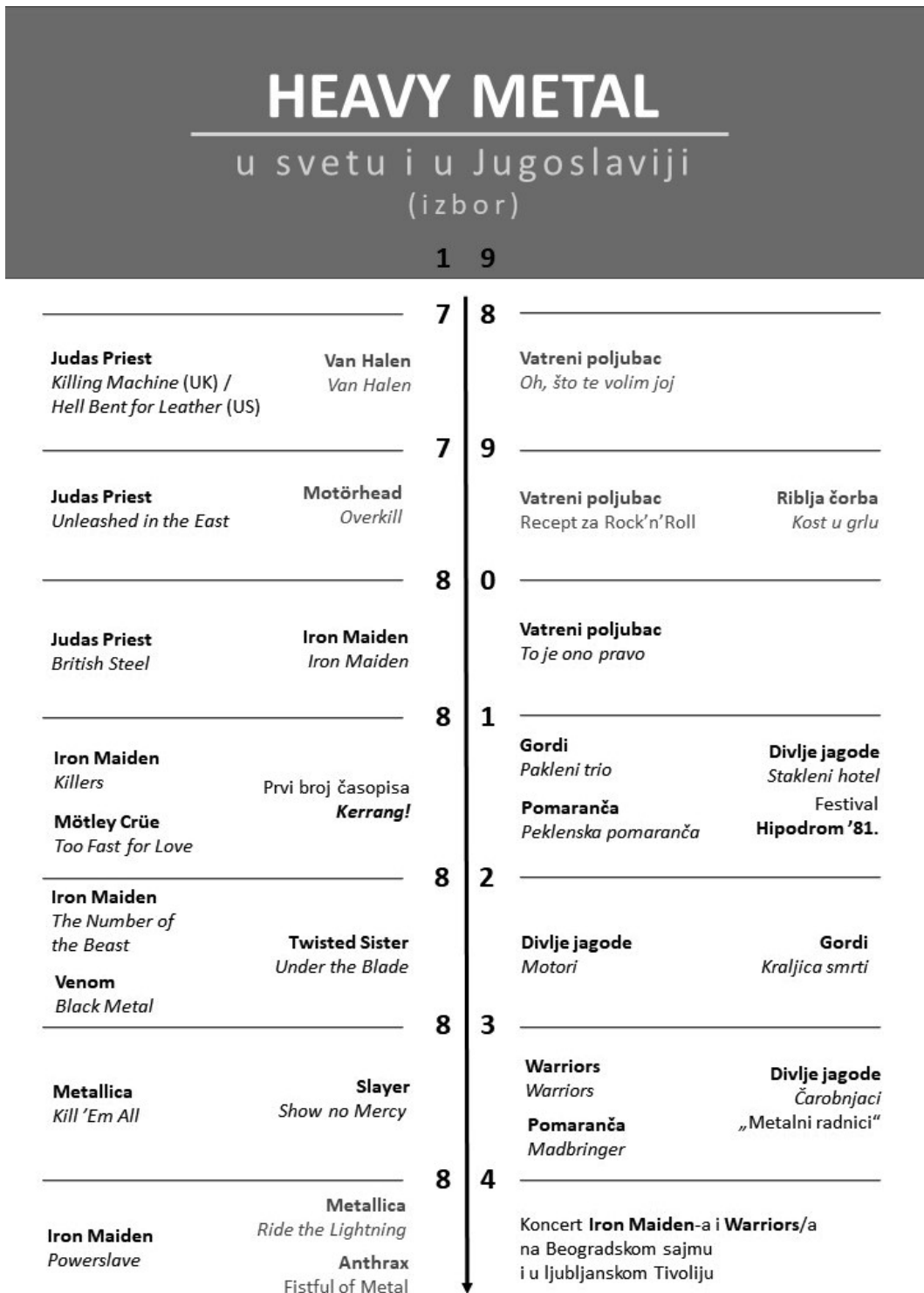
Još jedna veoma važna karakteristika *heavy* metala u Jugoslaviji jeste da je on i dalje uživao popularnost i svojevrsnu sistemsku podršku koju su imali rokeri, što je u praksi npr. značilo da su muzičari imali mogućnost organizacije bendovskih proba i koncerata u državnim institucijama – mesnim zajednicama, školama, klubovima studenata. U promociji bendova je svesrdno učestvovao Vlada „Džet” Janković sa beogradskog Radija 202, koji to u manjoj ili većoj meri čini i danas posredstvom radijske emisije „Hit 202”, u okrilju koje su tokom 1980-ih godina organizovani brojni koncerti širom zemlje. U tom smislu, govoreći o osamdesetim godinama i uslovima za sviranje metal muzike, Damjan Petrović Dača, pevač bendova *Bloodbath* i, po drugom okupljanju sastava, *Heller*, rekao je sledeće:

Kod nas, u to vreme je bilo više svirki, na svakom ćošku maltene prostorija za vežbanje, pa, vežbalo se i u kuhinji, izneseš sto i eto prostora. Bilo je više svirki generalno, mnogo više bendova, festivala, mesta generalno gde je moglo da se svira. Najluđa svirka na kojoj sam učestvovao bila je u mesnoj zajednici u 37. bloku na Novom Beogradu... Da li je to moguće danas? (ŽIVKOVIĆ 2015)

„Glasno, glasnije”: Sredina ka kraju 80-ih

Sredinom devete decenije u svim krajevima zemlje pojavljuju se ostvarenja *speed* i *glam* metala, koja su oba dosta bliska *heavy* metalu. Jedan od najpoznatijih sastava bio je tada splitski *Osmi putnik* (1985–1989, 2002–2014). Ubrzo potom, zahvaljujući učestaloj razmeni muzike sa inostranstvom, u prestonicama republika počinju da se razvijaju „ekstremniji” metal podžanrovi – *thrash*, *death* i *black*, pravci koji su u Evropi i u Sjedinjenim Američkim Državama već uzeli maha i na koji su između ostalog reagovali i pripadnici Senata. Sa prvim albumom *Kill 'Em All* popularnost najvećeg *thrash* metal benda *Metallica* takođe je počela da raste velikom brzinom.

¹² Prema rečima Dušana Kojića Koje, frontmena grupe *Disciplina kičme*, „ovde [je] sve i dalje zvučalo kao neki Deep Purple, s bezvrednim tekstovima koji su besomučno rimali fraze koje kao govore o ljubavi, preciznije muškom doživljaju toga” (SABO 2015: 462).

Slika 5.

Prikaz važnih izdanja i događaja u svetskom i jugoslovenskom *heavy* metalu

Od 1985. do 1987. godine oformili su se bendovi koji će se uglavnom i razići početkom 90-ih godina usled teških uslova i ratnih godina. Među njima su beogradski *thrash/speed* metal bend *Heller* (1984–1993, 2013–2018) i *death/thrash* sastav *Bloodbath* (1988–1995), te *Bombarder* (Sarajevo/Beograd, 1986–1992, 1996–) i *Sanatorium* iz Skoplja (1987–2004, 2011–) koji su ponovo aktivni.

„Toxic Death”: Zaključna razmatranja

U vrtlogu raspada Jugoslavije, početkom 90-ih godina prošlog veka nastupile su teške godine za metal scenu. U odnosu na samo deset godina ranije, metal bendovi više nisu mogli da dostignu ‘mejnstrim’ uspeh. Kraj Jugoslavije u pepelu ratnih sukoba označio je i kraj jednog jedinstvenog tržišta, ne samo za metalce već pogotovo i za čitavu jugoslovensku scenu popularne muzike koja je računala na podršku *od Vardara pa do Triglava*.

Jaz između „popularnih” *heavy* metalaca i „underground”, tj. ekstremnijih podžanrova metala se produbljuje, zahtevajući od muzičara nove vrste umrežavanja sa istomišljenicima izvan granica pojedinačnih republika. Presudne impulse sceni u Srbiji tokom 90-ih davali su entuzijasti poput braće Polzović, Kontantina i Aleksandra, koji su pored izdavačke kuće Explosive Records (1990) i organizacije koncerata i festivala, radili na promociji nove metal muzike sa svetske scene posredstvom časopisa *Hard Metal* i televizijske emisije „Hard Metal Video Magazine” (Treći kanal RTB, 1991 – Televizija Novi Sad 1999).

Scene pojedinačnih bivših jugoslovenskih republika su, sa ekspanzijom metal muzike početkom 2000-ih godina, iznova počele da sarađuju i grade konekcije koje su bile u zatišju. Danas, bez većeg uspeha pojedinačnih sastava na svetskoj metal pozornici, ove scene su – iznova – okrenute pre svega jedne drugima.

CITIRANA LITERATURA

- BUTKOVIĆ, Davor. „Ko, kako i zašto svira metal u Jugoslaviji.” *Džuboks* (1981). <<http://www.yugopapir.com/2016/01/rock-tema-1981-ko-kako-i-zasto-svira.html>>
- IVAČKOVIĆ, Ivan. *Kako smo propevali. Jugoslavija i njena muzika*. Beograd: Laguna, 2013.
- JANJATOVIĆ, Petar. *Ex Yu Rock enciklopedija 1960–2015*. Beograd: Petar Janjatović, 2016.
- MIKIĆ, Vesna. “Romantic Notions in the Popular Music Discourses: Several Examples from Serbia.” U: STEFANIJA, Leon, Nico Schüler (eds). *Approaches to Music Research. Between Practice and Epistemology*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011, 191–197.
- MURŠIĆ, Rajko. “Noisy Crossroads. Metal Scenes in Slovenia.” U: WALLACH, Jeremy, Harris M. Berger, Paul D. Greene (eds). *Metal Rules the Globe: Heavy Metal Music Around the World*. Durham: Duke University Press, 2011, 294–312.
- RADOVANOVIĆ, Bojana. „Festival srpskog podzemlja: muzička scena ‘u malom.’” *Etnoantropološki problemi* 13, 2 (2018): 439–450.

- SABO, Adriana. „Музички магазин *Džuboks* kao medijator jugoslovenske popularne muzike.” U: STOJANOVIĆ, Danijela, Danijela Zdravić Mihailović (ur.). *Umetnost i kultura danas: duh vremena i problemi interpretacije*. Zbornik radova sa naučnog skupa (Niš, 10–11. oktobar 2014). Niš: Univerzitet u Nišu, Fakultet umetnosti u Nišu, 2015, 457–469.
- SMIALEK, Eric. *Genre and Expression in Extreme Metal Music, ca. 1990–2015*. Doktorska disertacija, Schulich School of Music, McGill University, 2015.
- VUČETIĆ, Radina. „Rokenrol na zapadu istoka – slučaj *Džuboks*.” *Godišnjak za društvenu istoriju XIII*, sveska 1–3 (2006): 71–88.
- VUČETIĆ, Radina. *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. 5. izd. Beograd: Službeni glasnik, 2019.
- ŽIVKOVIĆ, Darko. „Damjan Petrović Dača (Heller, ex-Bloodbath): Preživeo sam izumiranje!” SERBIAN METAL PORTAL, 2015. <https://www.serbian-metal.org/intervju/8942/damjan-petrovic-daca-heller-ex-bloodbath-preziveo-sam-izumiranje/?fbclid=IwAR3T2AGQzu-O6kjLEONBd26VvVr3QyUemPwnU8JuQXeDXgpWMzJ-BfD_X4I>

Bojana Radovanović

“PLAYING HEAVY METAL YUGOSLAV WAY” – EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF THE METAL SCENE IN YUGOSLAVIA

Summary

The subject of this paper is the beginning and development of the Yugoslav metal scene. During the seventies and the eighties of the 20th century, in the republics of SFR Yugoslavia there emerged bands, whose music could be basically considered heavy metal. In addition, a decade that led to the breakup of “great” Yugoslavia testified to the formation of bands who were representatives of somewhat more “extreme” subgenres, such as *thrash*, *speed*, *death metal*. Bearing in mind the present perspective on the history of metal music and the complexity of its subgenres, as well as the specific mode of reception of this musical wave in the socialist context, I mapped out the important performers and perceived (sub)genre shifts that aspired to create a metal scene in the SFR Yugoslavia. Following the development of the scene in this way, as well as its sound and logistic specificities, possibly also brought us closer to the answer to the question which, after all, is associated to other forms of music ‘imported into Yugoslavia’ – the question of whether and how the local / Yugoslav is manifested in the Yugoslav metal music of the eighth and ninth decades of the 20th century.